

УДК 37.011.3+37.011.31

Завгородня Т. К.*

ВНЕСОК Я. А. КОМЕНСЬКОГО В РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ВИХОВАННЯ

У статті розглядається внесок Я. А. Коменського в розвиток теорії виховання. У контексті проведеного дослідження нами виявлено, що педагог обґрунтував систему виховної роботи, яка має починатися з материнської школи, принципи виховання; розкрив структуру процесу виховання; схарактеризував зміст основних напрямків виховання (розумове, релігійне, фізичне й моральне); обґрунтував роль дисципліни у вихованні школярів, життєдіяльності дитячого та шкільного колективів, а також шляхи виховання дисциплінованості учнів у практичній діяльності; запропонував методи виховання готовності учнів до наукової організації навчальної праці та формування в них загальнонавчальних умінь і навичок, а також шляхи розв'язання проблем сімейного виховання.

Ключові слова: Я. А. Коменський, теорія виховання, структура процесу виховання, система виховання, материнська школа, спільна діяльність сім'ї та школи, виховання в сім'ї, морально-етичні риси, дисциплінованість.

На розвиток світової педагогічної теорії та практики значний вплив здійснив Ян Амос Коменський (1592-1670). Свідченням цього є те, що з метою поліпшення шкільної справи його запрошували до різних країн світу, його підручники було перекладено на багато мов світу, а вихідна концепція педагога у справі освіти й виховання підростаючого покоління, яка базувалась на положенні, що цінність нації визначається тим, як вона ставиться до школи, до вчителя, є актуальною й сьогодні.

Значення Я. А. Коменського у світовій педагогіці надзвичайно велике. Він – основоположник наукової педагогіки, розробив «Закони добре організованої школи», запровадив класно-урочну форму навчання, якою людство послуговується й сьогодні. Його книжки з педагогіки дотепер залишаються актуальними.

Різним аспектам педагогічної спадщини видатного педагога присвячено публікації вітчизняних і зарубіжних учених Є. Борисова, Б. Бричка, В. Галузинського, М. Голубєва, М. Гриценка, О. Дубасенюк, М. Євтуха, Я. Квачала, А. Красновського, М. Левківського, А. Левіна, В. Мітюрова, К. Раумера, М. Рисіної, А. Сбруєвої, С. Сисоєвої, І. Соколової, М. Стельмаховича, М. Фіцули, С. Чуканової та ін. Особливості використання педагогічних ідей ученого та їх актуальність у сучасній освітній діяльності висвітлюються у працях Е. Александрова, О. Антонова, І. Зайченка, Б. Мітюкова, Є. Путілова, Д. Скільського, А. Хуторського, Д. Чижевського, П. Щербаня та ін.

Цією науково-практичною проблематикою займалися і такі науковці, як М. Арцишевська, В. Кларін, В. Кравець, В. Кортгаазе, Д. Лордкіпанідзе, Я. Паточка, А. Піскунова, Й. Полішенський, С. Соучек та ін.

Аналіз джерельної бази засвідчує, що в переважній більшості досліджень підкреслюється твердження, що Я. А. Коменський – загальновизнаний «батько» дидактики. Разом із тим у педагогічних дослідженнях ще недостатньо уваги приділяється вивченню проблем виховання в педагогічній спадщині педагога. Тому мета статті – обґрунтувати внесок Я. А. Коменського в теорію виховання.

Ураховуючи, що в умовах педагогічно доцільної організації навчання одночасно відбувається й процес виховання (як і навпаки), то стає зрозумілим, що педагог у своїх працях не міг оминати проблем виховання.

Свідченням цього є розкриття педагогом проблем виховання учнів у навчальній діяльності. Так, Коменський проаналізував співвідношення дидактики й методик окремих предметів (керівні положення і правила взаємопов'язаності дидактики та методики викладання окремих дисциплін); обґрунтував необхідність спільної діяльності учителя й учнів у навчанні (незважаючи на те, що він розмежував поняття

*© Завгородня Т. К.

навчання, як форму діяльності вчителя, від учіння як форми діяльності учня); поставив низку запитань і сам запропонував відповіді на них (загальнопедагогічні основи навчання – виховний характер навчання; зв'язок навчання з життям; відповідність навчання віку учнів; суть і завдання освіти, визначення її змісту; доцільність, енциклопедичність, посиленість останнього; концентричний спосіб розміщення навчального матеріалу; єдність і наступність усіх типів шкіл, універсальність шкільної освіти; принципи навчання – принцип наочності; свідомості й активності в навчанні; систематичності й послідовності; вправ і міцного засвоєння знань і навичок; посиленості навчання; застосування методів навчання, які мають зменшувати важкодоступність навчання з тим, щоб воно «не викликало в учнів незадоволення і не відвертало їх від подальших занять», а забезпечували свідоме, легке, ґрунтовне засвоєння матеріалу тощо). У дидактичних порадах педагога ми знаходимо відповідь на таке актуальне на сьогодні питання, як виховати в учнів уміння вчитися, організувати їх самостійну роботу і виконувати необхідні записи – усе, що чують або читають в книгах записувати в щоденниках, «пам'ятних зошитах»; переказування учнями вивченого матеріалу, включення у взаємний обмін знаннями, відповіді на запитання з боку учнів тощо).

На особливу увагу в теорії навчання Коменського заслуговує його вимога того, щоб в процесі навчання було враховано обдарованість учня і щоб обраний учителем метод навчання повністю відповідав завданню розвитку цієї обдарованості в потрібному напрямку.

Прикладом можливості виховання учнів у процесі навчання є робота з підручником Я. А. Коменського «Чуттєвий світ в малюнках», який сам автор називав «Енциклопедія видимого світу». Він починається зі статей про Бога і світ, а наступні статті й малюнки присвячено моральним властивостям, стосункам людей у сім'ї, громаді, державі й церкві.

Заслуговує на увагу, що навчальна книга, яка систематично в цікавій формі ознайомлювала дітей з елементами знань про природу, людину і суспільство, але й одночасно включала учнів у виконання різних ролей, мала велике виховне та розвивальне значення.

Аналіз означеного підручника засвідчує, що автор вважає доцільним використання в навчанні елементів гри, що, за його переконанням, робить школу не тільки більш привабливою для учнів, а й «школою або театром видимого світу» [4, с. 28]. Останню з цих ідей Коменський майстерно реалізував у своїй праці «Школа-гра», запропонувавши в ній зразки драматизації навчального матеріалу зі своїх підручників «Відчинені двері мов» і «Чуттєвий світ у малюнках».

Усе це свідчить про значну увагу Я. Коменського до вирішення проблем виховання в процесі навчання, незважаючи на те, що педагог розводив поняття «учитель-педагоґус» і «вихователь». І якщо найголовніша праця життя педагога «Велика дидактика» започаткувала окрему галузь педагогічних знань – дидактику, то його праці «Вихід із шкільних лабіринтів», «Всезагальна рада», «Материнська школа», «Пансофія», «Правила легшої граматики», «Листи до неба», «Шлях світла. Єдине необхідне», «Продовження братського заповіту» стали основою для прогресивного розвитку не тільки теорії та практики педагогіки взагалі, світоглядної основи представників різних історичних періодів, але й в розробленні теорії виховання, яке, як він зауважував, потрібно починати саме з освіти. Проте в сучасній науці недостатньо уваги приділено вивченню внеску Коменського в розроблення актуальних для творчого використання в сучасній системі шкільної освіти питань виховання.

Так, ідеї Я. Коменського про сутність виховання особистості взагалі й людяності в людині зокрема, в основі яких лежить ідея виховального навчання і природовідповідності, закладені у «Великій дидактиці» та в «Законах добре організованої школи». Педагог постійно наголошував, що виховання має враховувати закони природи, має бути природовідповідним, бо людина – це частина природи. Цей

принцип став методологічною основою трактування ним не тільки процесу навчання, а й виховання та побудови шкільної системи.

Педагог-мислитель невпинно підкреслював необхідність розвитку інтелекту в несформованого індивіда і вірив у створення силами самих людей щасливого життя для всіх людей за допомогою розуму.

Відповідно до потреб часу виховання розглядалося педагогом як найважливіший засіб підготовки людини до діяльного, практичного життя [1]. При цьому Він виходив із положення, що цілі й завдання виховання мають витікати з пізнання людини. Про глибокі гуманістичні погляди Коменського свідчить уже назва першого розділу «Великої дидактики» – «Людина є найвище, найдосконаліше і найпрекрасніше творіння». Згідно з основною метою виховання педагог виділяє суттєві елементи виховання: створити людину, яка знає всі речі, яка є володарем речей і самої себе, яка є такою, що себе і все підводить до Бога, джерела всіх речей, яка має здорове тіло. Тобто в процесі виховання педагог пропонував розв'язувати три ступені, три завдання: пізнання себе й навколишнього світу (розумове виховання); управління собою (моральне виховання) й прагнення до Бога (релігійне виховання). На думку вченого, цьому відповідає наукове виховання, доброчесність чи моральність, релігійність, фізичне виховання.

Говорячи про виховання людяності в людині, Коменський виділяв чотири основних доброчесності – мудрість, поміркованість, мужність і справедливість. Заслуговує на увагу твердження педагога про те, що людина не народжується з моральними якостями – вони в неї виховуються протягом усього життя.

Я. А. Коменський у «Великій дидактиці» вперше в історії педагогіки запропонував систему виховання. За переконанням педагога, батьки мають починати виховання дітей з раннього віку, прищеплюючи їм такі якості, на розвиток яких орієнтує й народна педагогіка, – помірність, охайність, шанобливість, запобігливість, правдивість, неупередженість, працьовитість, витримку, гуманність. Напевно, тим можна пояснити, що він був одним із перших педагогів, які займалися докладним розробленням питань дошкільного виховання. Для дітей від народження до 6 років він призначав материнську школу, під якою мав на увазі своєрідну форму сімейного виховання. Незважаючи на визнання, що особливо потребують виховання підлітки, з якими батьки відчувають значні труднощі, він присвятив главу «Великої дидактики» і спеціальну працю «Материнська школа» [3] дошкільному навчанню. Саме це стало першою і найважливішою частиною розробленої ним системи виховання й освіти молодого покоління.

Педагог в означеній праці стверджує, що дитина має засвоїти від народження до шести років запропоновані ним 18 занять і знань. І серед них – необхідність приділення особливій увазі з перших днів життя моральному вихованню дитини.

Водночас чеський педагог виступав за всебічне виховання дітей, звертаючи увагу батьків на те, щоб діти, з одного боку, були фізично здоровими, з іншого – озброєні знаннями і вправлялися у мудрості.

До програми материнської школи Я. А. Коменський включив також ознайомлення дітей з явищами суспільного життя. Для реалізації цієї думки в практичному житті він пропонував у доступній формі повідомляти дітям деякі відомості з історії, економіки, політики. Він уважав, що дитині потрібно знати, що сталося вчора, сьогодні, в минулому році; знати, хто складає його сім'ю. Коменський вважав, що в материнській школі потрібно навчати дітей не тільки «знати», а й «діяти і говорити».

Видатний педагог був переконаний, що освіта людини має сприяти підвищенню її моральності, формуванню мудрості, помірності, мужності й справедливості – головних моральних якостей гуманної людини. Тому так багато уваги він приділяв розв'язанню цих проблем, зробивши вагомий внесок у розвиток проблем морального виховання молодого покоління. «Все що передує не так істотно, – писав він, – порівняно з головним – моральністю і благочестям».

Засобами морального виховання Коменський вважав: приклад «порядного життя» батьків, учителів, товаришів; настанови, бесіди з дітьми; привчання, вправлення дітей в моральному поведженні (зокрема у вихованні мужності); боротьбу з розбещеністю, з лінню, необачністю, недисциплінованістю тощо.

Аналіз праць Коменського дозволяє стверджувати, що він виділяв такі основні методи виховання: 1) особистий приклад, 2) повчання, 3) вправи, 4) заохочення, 5) покарання [1, с. 299, 230].

Узагалі надзвичайно велике значення у формуванні моральної свідомості й поведінки дитини Коменський відводив особистому прикладу, пояснюючи це тим, що наслідування є вродженою рисою дитини. Про це він неодноразово наголошує в законах для вчителя в розділі XXI своєї праці «Закони добре організованої школи». Там він зазначає, що морального виховання учнів можна досягти прикладом, який ефективніший за розпорядження [2, с. 165, 170].

Разом з останніми важливого значення педагог надавав бесідам морального характеру, казкам, байкам, легендам, художній літературі, організації театральних вистав, диспутів, гри тощо.

У XXIII розділі відомої праці «Велика дидактика», який називається «Метод нравів» (що означає «Зміст і методи морального виховання») Я. А. Коменський подав 16 правил для розвитку моральності в учнів, наголошуючи, що необхідно більше турбуватися про те, що мистецтво вкорінювати належним чином моральність й істинне благочестя було належним чином налагоджене у школах, щоб школи цілком стали «майстернями виховання людей» [1, с. 404-409].

Особливу увагу педагог звертав на шкільну дисципліну, яку розглядав і як незмінний порядок шкільного життя, обов'язковий для всіх, і як умову правильної організації навчання й виховання, і як систему покарань, засіб впливу на школярів.

Проблему дисципліни розкрито Коменським у багатьох працях (XXVI розділ «Велика дидактика», «Закон добре організованої школи», «Материнська школа», «Пансофічна школа», «Правила поведінки» та ін.). Наприклад, у праці «Закон добре організованої школи» автор у 25 розділах виклав закони, які містять практично всі правила, що відображають шкільне життя та актуальні для нашого сьогодення [2].

Узагалі Коменський виділив чотири тісно пов'язані між собою аспекти дисципліни: 1) умови навчання й виховання, 2) дисципліна як предмет виховання, 3) дисципліна як засіб навчання, 4) дисципліна як метод виховання, система дисциплінарних покарань.

Актуально сьогодні звучать слова педагога, який у «Законах добре організованої школи» визначив загальне значення дисципліни, назвавши школу маленькою державою, умовою існування якої є порядок, дисципліна, система законів. «Оскільки ми бажаємо, щоб наша держава ніколи не підлягала руйнуванню, то, безперечно, ми маємо всякими засобами потурбуватися про те, щоб одного разу встановлений у ній порядок ніколи не порушувався» [2, с. 155].

Загальновідомими є висловлювання Коменського про дисципліну «Хто ростиме без дисципліни, постаріє без добродійностей» [3, с. 231], «Школа без дисципліни є млином без води» [2, с. 138], «... що таке дисципліна, як не той метод, завдяки якому учні становляться дійсно учнями» тощо. Аналіз останніх засвідчує думку педагога, що дисципліна має бути предметом постійної уваги вчителів і вихователів. Зразок дисципліни, на думку Коменського, подає нам сонце, «яке всьому, що росте, дає: 1) постійно світло й тепло, 2) часто дощ і вітри, 3) рідко блискавки і грози, хоча й це на користь всьому, що росте» [1, с. 436].

Головним засобом дисциплінування учнів педагог вважав авторитет учителя. Природно, що він заперечував фізичне покарання дітей, яке на той час широко використовувалося в західноєвропейській школі. Лише як крайній випадок він уможлиблював застосування більш суворого покарання, але й то лише стосовно тих, хто грішить: 1) за будь-який вияв безбожності, як богохульство, аморальність і взагалі все,

що явно спрямовано проти божественного закону; 2) за вперту непокірність і навмисну злість, якщо хто зневажливо ставиться до розпоряджень учителя, адміністрації школи, свідомо й навмисно не робить потрібного; 3) за зарозумілість і пихатість, а також за недоброзичливість і лінощі, унаслідок чого хтось відмовляється допомогти товаришам у навчанні [1, с. 436].

Великий мислитель-гуманіст особливу увагу звертав на необхідність морального виховання учнів на традиціях рідного народу. Його педагогічні твори просякнуті духом народності. Про це свідчать навіть назви його книг – «Чеська дидактика», «Чеська грамматика», «Чеська поезія», «Мудрість старих чехів». Так, у «Чеській поезії» він показує себе знавцем і тонким цінителем поетичних скарбів рідного народу. У «Мудрості старих чехів» він зібрав прислів'я, приказки, які в подальшому постійно використовував у педагогічній діяльності, захоплюючись духовним багатством рідного народу і глибиною його спостережень. Найбагатший матеріал зі зразками народної мудрості представлено і в книзі «Скарбниця чеської мови».

Неоціненним є внесок Я. А. Коменського і в розвиток народної педагогіки. Він теоретично обґрунтував і розвинув принцип народного виховання, наповнив свої праці століттями накопиченим педагогічним досвідом, народними ідеями, особливо в галузі виховання.

Дослідник уперше осмислив й узагальнив накопичений досвід освіти й виховання молодого покоління в сім'ї та школі, розкрив корінні недоліки практики виховання свого часу і розробив струнку педагогічну систему, в основі якої лежить принцип природовідповідності, що дозволяє враховувати природу вихованців, їх психолого-фізіологічні особливості, є одним з основних в етнопедагогіці. При цьому педагог відзначав, що метою виховання є не тільки вдосконалення особистості саме по собі, а й підготовка її до вдосконалення навколишнього життя.

Важливе місце в моральному вихованні дітей Я. А. Коменський відводив родині, ролі матері й батька. Школа, вихователі, проповідники, як він уважав, можуть лише розвинути і деяким чином направити виховання дітей у потрібне русло, але інтелект особистості переважно народжується все ж таки в сім'ї. Тому цьому питанню він присвятив працю під назвою «Материнська школа» – перше в історії методичне керівництво для сімейного виховання, побудоване на ідеях народної педагогіки. У цій праці представлено концепцію всебічного розвитку особистості дитини в процесі її виховання, глибоко розкривається система виховання, розвитку та вдосконалення особистості людини протягом усього його життя, від народження до смерті.

Розглядаючи це питання, дослідник виходив з принципу «майбутнє укладено в дітях», що доповнив висловом «оскільки діти є дорогоцінним даром Божим і ні з чим не порівняним скарбом, то до них потрібно ставитися з найбільшою дбайливістю» [4, с. 201].

Темою його книги «Материнська школа» стало виховання як основи фізичного і розумового розвитку дітей, так і морального виховання дітей у сім'ї. При цьому педагог акцентував, що як фізичні, так і духовні сили дитини розвиваються поступово. Автор «Материнської школи» узагальнив найбільш прогресивні ідеї у сфері виховання дітей, материнську мудрість різних народів, представив концепцію всебічного розвитку особистості дитини в процесі її виховання.

Чеський педагог закликав батьків проводити з дітьми цілеспрямовану виховну роботу, щоб спочатку їх привчити «до благочестя», потім озброїти основами людської моральності й тільки після цього дати їм наукові знання. Тим самим він запропонував чітку структуру формування моральних переконань у дитини.

Я. А. Коменський поряд із головними добродіями рекомендував розвивати в дітях скромність, слухняність, охайність, доброзичливість до інших людей, повагу до старших, працелюбність.

Водночас видатний педагог висловлював суворий осуд «мавпячій або осячій любові» з боку деяких батьків по відношенню до дітей. Особливо відповідально ставився до порад для батьків з метою використання у виховному процесі методів покарання [4, с. 230]. З обуренням він констатував «Чому батько не розвиває дитину, не позбавляє її моральних вад за допомогою своєчасного святого і рятівного покарання?» І водночас сам відповідав: «Не в дитини не вистачає здорового глузду, а в тебе (дорослого – Т.З.), який не розуміє і не бажає зрозуміти, що покарання слугуватиме на користь і тобі, і твоїй дитині» [4, с. 231].

Отже, Я. А. Коменський зробив значний внесок у розвиток теорії виховання, а саме: обґрунтував принципи виховання (природовідповідності, виховального навчання, урахування індивідуальних особливостей дитини, розвиток її «природних обдарувань» і т. ін.); розкрив суттєві елементи виховання та структуру цього процесу; обґрунтував систему виховної роботи, що має починатися з материнської школи; розкрив зміст основних напрямків виховання – розумового, релігійного, фізичного й морального, акцентувавши на останньому (дав характеристику всіх його структурних компонентів, запропонував основи структури формування моральних рис людини); запропонував своє бачення ролі дисципліни у вихованні школярів, житті дитячого та шкільного колективів, шляхи вироблення дисциплінованості учнів у практичній діяльності; довів, що гра, підручники є важливими засобами як навчання, так і виховання; запропонував методи виховання готовності учнів до наукової організації навчальної праці; формування загальнонавчальних умінь і навичок у навчально-виховному процесі; не оминув проблем сімейного виховання, наголошуючи на ролі батька й матері тощо.

Видатний німецький учений-енциклопедист Г. В. Лейбниць зазначав, що Я. А. Коменський зіграв таку ж роль у педагогіці, як Коперник – у розвитку астрономії. За нашим переконанням, ці слова стосуються і внеску педагога в розвиток теорії виховання.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в аналізі досліджуваної проблеми науковцями інших країн, визначення в педагогічній спадщині Я. А. Коменського науково-методичних засад виховання й «правильного» навчання юнацтва, психолого-педагогічних основ розвитку в дітей здоров'я, виховання в учнів потреби постійної участі в різних видах діяльності, у поглибленому аналізі проблем виховання у праці «Велика дидактика».

Література:

1. Коменский Я. А. Велика дидактика [Текст] / Я. А. Коменский // Коменский Я. А. Избр. пед. соч. : в 2-х т. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1982. – С. 242-476.
2. Коменский Я. А. Законы добре организованной школы / Я. А. Коменский // Коваленко Є. І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник / уклад. і автори вступних статей Є. І. Коваленко, Н. І. Белкіна. заг. ред. Є. І. Коваленко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – С. 155-185.
3. Коменский Я. А. Материнская школа / Я. А. Коменский // Коменский Я. А. Избр. пед. соч.: в 2-х т. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1982. – С.1-231.
4. Коменский Ян Амос. Мир чувственных вещей в картинках или изображение и наименование всех важнейших предметов в мире и действий в жизни / Ян Амос Коменский. – Изд. 2-е. – М. : Учпедгиз, 1957. – 352 с.

Завгородняя Т. К.

ВКЛАД Я. А. КОМЕНСКОГО В РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ ВОСПИТАНИЯ

В статье рассматривается вклад Я. А. Коменского в развитие теории воспитания. В контексте проведенного исследования нами выявлено, что педагог обосновал систему воспитательной работы, которая должна начинаться с материнской школы; принципы воспитания; раскрыл структуру процесса воспитания; охарактеризовал содержание основных направлений воспитания (умственное, религиозное, физическое и моральное); обосновал роль дисциплины в воспитании школьников, в жизни детского и школьного коллективов, а также пути воспитания дисциплинированности учащихся в практической деятельности; предложил

методи виховання готовності учасників до наукової організації навчальної роботи та формування у них загальнонавчальних умінь і навичок, а також шляхи вирішення проблем сімейного виховання.

Ключові слова: Я. А. Коменський, теорія виховання, структура процесу виховання, система виховання, мати́нська школа, спільна діяльність родини та школи, виховання в родині, морально-етичні якості, дисциплінованість.

Zavgorodnia T. K.

CONTRIBUTION OF Y. A. KOMENSKOGO TO DEVELOPMENT TO THE THEORY OF EDUCATION

Contribution of the known teacher Y.A Komenskogo to development of the theory of education is examined in the article. In the context of the conducted research it is discovered by us, that a teacher grounded the principles of education (nature accordances, educative studies, taking into account individual features of child, development of her/his «natural gifts» etc.); exposed the substantial elements of education and structure of this process; grounded the system of the education work, that must be begun with maternal school activity on which he devoted considerable part of his searches; exposed maintenance of basic directions of education: mental, religious, physical and moral, doing a most accent on the last (gave description all him structural components, offered bases of structure of forming of moral lines of human etc.); offered the vision of role of discipline in education of pupils, life of child's and school collectives, and also ways of making of discipline of students in practical activity; proved that game and textbooks was important facilities as studies so of education; offered the methods of education of readiness of pupils to scientific organization of educational labour; forming in them of generally educational abilities and skills is in a studies-educator process; a teacher did not go round and problems of domestic education, marking the role of father and mother and others like that.

Key words: Y.A. Komenskyi, theory of education, structura of the process of education, system of education, maternal school, joint activity of family and school, education in the families, mental and ethical lines, discipline.

УДК 378.096:377:069

Борисенко Л. П., Кива Л. Г.*

ПРОЕКТУВАННЯ ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У статті розкриваються особливості проектування музею трудової освіти в педагогічному університеті. Визначено основні принципи проектування музейної експозиції, правильного розміщення експонатів та їх оформлення, умови дотримання при монтажі різних видів експозиційних матеріалів, створення документації для проектування музею. Статтю присвячено дослідженню проблеми ефективності створення музейних експозицій, які ґрунтуються на узагальненні експозиційного досвіду, а також з використанням експериментальних методів. Для виявлення оптимального варіанту експозиційного вирішення широко застосовується проектування музею.

Ключові слова: проектування, музей, експозиція, експонати, трудова освіта.

Дослідження, присвячені проблемам ефективності створення музейних експозицій, ґрунтуються на узагальненні експозиційного досвіду, а також використанні експериментальних методів. Для виявлення оптимального варіанту експозиційного вирішення широко застосовується проектування музею.

Значний внесок в аспекти діяльності музеїв усебічно висвітлено в зарубіжній (І. Аве, М. Аріарський, Г. Бутиков, К. Газалова, М. Гнедовський, А. Грегорова, Т. Грудіх, А. Закс, В. Захаріас, Ю. Зинов'єва, К. Лазер, М. Макамінан, А. Разгон, Н. Решетников, А. Хаттон) і вітчизняній (Ю. Ключко, Г. Мезенцева, Ю. Омельченко, О. Січкарук, Є. Чмихало) літературі.

*© Борисенко Л. П., Кива Л. Г.